

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК
НАЦИОНАЛНОГ ЗНАЧАЈА

ВРАЊСКИ ГЛАСНИК

ПОВОДОМ 110 ГОДИНА ОД БАЛКАНСКИХ
РАТОВА И ОСЛОБОЂЕЊА СТАРЕ СРБИЈЕ

Уредник:
Проф. др Дејан Д. Антић

Врање 2023.

ЕКОНОМСКА И ДЕМОГРАФСКА КОМПАРАЦИЈА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ И ЈУЖНЕ СРБИЈЕ ПОД КОМУНИСТИЧКОМ ВЛАШЋУ, 1945–1971.

Сажетак: У истраживању је извршена компарација економског развоја и демографске слике Аутономне покрајине Косова и Метохије и пет суседних управних округа, који се заједно означавају појмом „Јужна Србија“ – Топлички, Нишавски, Пиротски, Јабланички и Пчињски управни округ, у епохи социјализма. Претварање Косова и Метохије у економски самоодрживу целину налик републикама, одвијало се на штету осталих региона у Србији, чији развој је остајао у другом плану. Комунистичко вишедеценијско запостављање Јужне Србије је довело до економске стагнације, заостајања за суседним регионима и депопулације. Иако је на овом подручју постојао велики број општина које су се уклапале у параметре економски неразвијених крајева, оне нису примале финансијску помоћ, него су је кроз систем републичких и савезних дотација упућивале за развој Косова и Метохије, Македоније, Црне Горе и Босне и Херцеговине.

Кључне речи: Косово и Метохија, Јужна Србија, економија, демографија, одржив развој.

Да би се боље разумели друштвени, економски и демографски процеси који су се у Јужној Србији и на Косову и Метохији одвијали током власти Савеза комуниста значајна је међусобна компарација ова два подручја у југословенској држави. Простор Јужне Србије¹ је у међуратном периоду имао више становника и већу густину насељености од Косова и Метохије. Такав демографски однос забележен је на пописима становништва одржаним 1921. и 1931. године, као и на првом послератном попису 1948. године.²

На попису из 1931. године, у деветнаест срезова Јужне Србије (срезови на подручју данашњег Нишког, Топличког, Пиротског, Јабланичког и Пчињског округа) живело је укупно 780.593 становника, док је у петнаест срезова Косова и Метохије живело 552.064 људи.³ Према статистичком годишњаку Краљевине

* vukadinovicigor3@gmail.com

¹ Појам „Јужна Србија“ се у раду користи у данашњем значењу те речи, које подразумева територију пет управних региона на југу земље – Топлички, Нишки, Пиротски, Јабланички и Пчињски.

² Дефинитивни резултати пописа становништва : од 31 јануара 1921 год., Београд, 1932; Краљевина Југославија. Општа државна статистика. Статистички годишњак 1940, Београд, 1941, 19–83; *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15 marta 1948 godine*. Књ. 9, *Stanovništvo po narodnosti*, Београд, 1955.

³ *Присутно становништво по вероисповести и матерњем језику по попису од 31. марта 1931*, Београд, 1945, <http://publikacije.stat.gov.rs/G1931/Pdf/G19314001.pdf> (Приступљено 30. 05. 2022)

Југославије, током 1936. године на подручју деветнаест срезова Јужне Србије рођено је 31.027 беба, док је на Косову и Метохији рођено 22.119 беба.⁴ Уочљиво је да је однос живорођених 1936. године (1,40:1) био сличан односу броја становника две територије на попису 1931. године (1,41:1). Када се има у виду да је власт Краљевине Југославије током 30-их година спроводила аграрну реформу, у склопу које је на Косово и Метохију насељено више десетина хиљада људи, може се закључити да је наталитет становништва у међуратном периоду био за нијансу већи на подручју Јужне Србије.⁵

До Другог светског рата, територија Јужне Србије, чију кичму је представљала Јужноморавска долина, имала је развијенију привреду од Косова и Метохије. Мотори развоја Јужноморавске долине били су Ниш, као седиште Моравске бановине и највећи град у том делу земље, и Лесковац, важан индустријски и финансијски центар са неколико банака и фабрикама текстилне, металне, хемијске, прехранбене, керамичке, дрвне индустрије и индустрије за прераду гуме.⁶

Формирање аутономије Косова и Метохије након рата од почетка је ову област постављало у привилегован положај у односу на суседне делове Србије. У Закону о петогодишњем плану развитака привреде Народне Републике Србије 1947–1951. године, једине територије републике чији развој је био посебно планиран у документу били су Град Београд, Аутономна покрајина Војводина и Аутономна косовско-метохијска област.⁷ Овакав економски приступ довео је до наглог развоја прерађивачке, прехранбене, текстилне и металне индустрије у косовско-метохијским градовима. У наредним годинама отворена је фабрика за прераду текстила „Косовка“ у Приштини, фабрика за производњу обуће „Комуна“ у Призрену, фабрика одеће „Напредак“ у Ђаковици, „Комбинат коже и обуће“ у Пећи, фабрика уља „Милан Зечар“ у Урошевцу и фабрика за прераду дувана у Гњилану.⁸ Поменуте фабрике запошљавале су по неколико стотина радника и представљале су стуб даљег развоја ових градова. Након рата започет је и

⁴ Краљевина Југославија. *Опита државна статистика. Статистички годишњак 1940*, 105–112.

⁵ Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*, Београд, 2002; Игор Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохије у Србији (1945–1969)*, Београд, 2021, 216–221; Милован Обрадовић, *Аграрна реформа и колонизација на Косову 1919–1941*, Приштина 1981, 42–78; Гојко Маловић, „Установе аграрне реформе Краљевине Југославије 1919–1941“, *Архив*, бр. 1-2 (2006), 9–12.

⁶ Перица Хаци-Јованчић, *Европеизација српског Манчестера 1918–1941*, Београд, 2010, 15–27; Ненад Стојановић, „Лесковац – регионални центар“, *Лесковачки зборник*, бр. 44 (2004), 323–324; Јовица Цветковић, „Јужна Србија и Лесковац на историјској периферији: један социо-економски поглед“, *Теме*, XXXVII, бр. 1 (2013), 441–457.

⁷ *Закон о петогодишњем плану развитака народне привреде Србије 1947–1951*, Београд, 1947, 90 – 98, 110–115; *Petogodišnji plan razvitka narodne privrede Federativne Narodne Republike Jugoslavije i narodnih republika Srbije, Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine, Makedonije i Crne Gore*, Београд, 1947, 180–183

⁸ Архив Југославије (АЈ), 507, ЦК СКЈ, XVIII–К.11/7, Материјали о привредној ситуацији националних мањина 1953–1959, Miodrag Nikolić, *Priština: Grad heroj*, Београд, 1980, 60; Veton, Surroi, *Fadil Hoxha në veten e pare (me shënime dhe parathënie të Veton Surroi)*, Prishtinë, 2010, 301.

развој металопрерађивачке индустрије у области. У Призрену је 1946. године основана фабрика металних конзерви, а 1948. године фабрика за прераду метала „Братство и јединство“.⁹

У исто време, у Јужној Србији спровођена је другачија економска политика, у склопу које су читава индустријска постројења из Лесковачког краја пребацивана у друге делове Југославије.¹⁰ Међу бројним фабрикама које су након рата затворене или однете из Лесковца, налазила се и фабрика уља, која је конфискована и у целости пребачена у Урошевац.¹¹ У том периоду, Лесковац је остао без фабрике кудељних и памучних производа, предузећа металне галантерије „Монтафан“, прве југословенске фабрике гума „Рекорд“, фабрике козметике „Јабланица“, фабрике сапуна и козметике „Кукар“ и других предузећа која су у овом граду радила пре рата.¹² Некадашња велика фабрика за производњу текстила „Глигорије Петровић и комп“ национализована је и пребачена у државно власништво под именом „Коста Стаменковић“, али је од 1945. до 1952. године из ове фабрике у друге градове однето 176 текстилних машина. Из четири лесковачка штампарска предузећа је од 1948. до 1951. године однесено 86 машина. Из Вучја је у Хрватску и Босну и Херцеговину пребачена опрема и машине фабрике вунених тканина, а овом месту између Лесковца и Врања је касније одузет и статус седишта општине Вучје, која је укинута 1965. године.¹³ Једна од лесковачких фабрика која је успела да опстане након рата и делимичне деиндустријализације града била је текстилна фабрика „Летекс“, која је 1946. године национализована и наставила функционисати под именом „Лесковачка вунарска индустрија Летекс“.¹⁴ Ипак, опоравак лесковачке индустрије након рата текао је споро и са кашњењем у односу на развој других градова сличне величине.¹⁵

⁹ Venera Goxha, „Development and Changes in the Industrial Zone in Prizren“, u *2nd International Conference on Architecture and Urban Design*, Tirana, 2014. <http://dSPACE.epoka.edu.al/bitstream/handle/1/876/201.pdf?sequence=1> (Pristupljeno: 24. 07. 2022)

¹⁰ *Profil grada Leskovca*, Leskovac, 2018, http://aler.rs/files/Profil_grada_Leskovca_2017.pdf (Pristupljeno: 22. 07. 2022)

¹¹ Н. Стојановић, „Лесковац – регионални центар“, 323–324; Ј. Цветковић, „Јужна Србија и Лесковац на историјској периферији: један социо-економски поглед“, 441–457; Zoran Ilić, „Potencijali razvoja industrijskog turizma u Leskovcu gradu tekstila – 'srpskom Mančesteru'“, *Tekstilna industrija*, br. 1 (2019), 52; „Industrija koju su komunisti oteli od Leskovčana (1. deo)“, *Leskovačke vesti*, 23. 10. 2014. <https://web.archive.org/web/20141023205858/http://leskovacke-vesti.rs/industrija-koju-su-komunisti-oteli-od-leskovcana-1-deo/> (Pristupljeno: 20. 06. 2022).

¹² Н. Стојановић, „Лесковац – регионални центар“, 323–324; Ј. Цветковић, „Јужна Србија и Лесковац на историјској периферији: један социо-економски поглед“, 441–457; „Industrija koju su komunisti oteli od Leskovčana (1. deo)“, *Leskovačke vesti*, 23. 10. 2014. <https://web.archive.org/web/20141023205858/http://leskovacke-vesti.rs/industrija-koju-su-komunisti-oteli-od-leskovcana-1-deo/> (Pristupljeno: 20. 06. 2022)

¹³ Исто.

¹⁴ „Nema koristi od izvršnih presuda“, *Danas*, 28. 3. 2010. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/nema-koristi-od-izvršnih-presuda/> (Pristupljeno: 23. 07. 2022)

¹⁵ Z. Ilić, „Potencijali razvoja industrijskog turizma u Leskovcu gradu tekstila – 'srpskom Mančesteru'“, 52.

Гумарска индустрија у Пироту прошла је боље него у Лесковцу, пошто велика предратна фабрика „Тигар“, иако конфискована од власника Димитрија Младеновића, није угашена или пребачена у други крај, већ је наставила са радом као државно предузеће. Поред „Тигра“ у првим послератним годинама у Пироту радио је комбинат коже и вуне „Синиша Николић Драгош“ и обућарска задруга „Љубомир Картаљевић“.¹⁶

На попису 1948. године, у Јужној Србији је пописано 1.026.141 становника, а на Косову и Метохији 727.820. Број становника Јужне Србије је и овога пута био за 41% већи од броја становника Косова и Метохије. Међутим, у наредном периоду дошло је до наглих демографских промена, које су дошле до изражаја већ на попису становништва 1953. године, када је однос у броју становника две регије смањен на 1,33:1.

До продубљивања разлика у партијском односу према Косову и Метохији и Јужној Србији дошло је 1957. године, када је на иницијативу Едварда Кардеља, југословенски државни врх почео да посвећује ванредну пажњу јачању политичког и економског положаја Албанаца у Србији. Отварање мањинског питања, оличено у формирању Комисије ЦК СКЈ за националне мањине, изменама у програму СКЈ 1958. године и седницама највиших партијских органа посвећених питању положаја мањина у Југославији, резултирало је додатним економским инвестицијама на „подручје настањено албанском националном мањином“, што је Извршни комитет ЦК СКЈ експлицитно захтевао у Закључцима са седнице 2. марта 1959. године.¹⁷ У то време, Савез комуниста је поставио темеље политике „смањивања разлика између неразвијених и развијених крајева“ у Југославији, која је у пракси спровођења улагањем додатних финансијских средстава за јачање економије Македоније, Црне Горе, Косова и Метохије и Босне и Херцеговине. Пошто је партијски врх одлучио да за „економски заостале крајеве“ прогласи искључиво три федералне и једну аутономну јединицу, сиромашни срезови у Ужој Србији званично су третирани као саставни део „развијеног“ дела Србије. На тај начин, неразвијене општине у Србији су, уместо добијања савезне или републичке подршке, биле приморане да кроз републичке и савезне механизме дотирају економију три југословенске републике и Аутономне косовско-метохијске области.

Југословенски ниво власти је крајем 1957. године донирао додатних 50 милијарди динара (166,7 милиона тадашњих долара) Аутономној косовско-метохијској области за развој њене привреде до краја 1961. године. Од тог новца, 22,7 милијарди је било намењено за развој индустрије и рударства, 16,8 милијарди за пољопривреду, а остатак за саобраћај, студије и Обласни инвестициони фонд.¹⁸

¹⁶ *Историјски архив у Пироту*, <http://arhivpirot.rs/2302-2/> (Приступљено: 24. 07. 2022)

¹⁷ АЈ, 507, ЦК СКЈ, III/82 Седница ИК ЦК СКЈ 2. 3. 1959; Radošić Rajović, *Аутономија Косова*, Београд, 1985, 468–470; Миомир Гаталовић, *Косово и Метохија у државној политици Југославије 1958–1965*, Београд, 2016, 138–140.

¹⁸ Архив Косова (АК), Lidhja e Komunistëve të Kosovës, к. 568, Девета покрајинска конференција Косова и Метохије 1965, Развој привреде Косова и Метохије у периоду од 1947. до 1963. године са освртом на проблеме развоја од Осме обласне конференције СКЈ

Овај новац представљао је окосницу привредног процвата Косова и Метохије у наредном периоду.

Крајем педесетих и у првој половини шездесетих година у Области је дошло до отварања фабрика текстилне, хемијске и електроиндустрије, индустрије дувана и индустрије коже и обуће у области. Национални доходак Аутономне косовско-метохијске области је 1960. године био 35,8% већи него 1956. године, а од 1956. до 1964. је запослено 38.000 нових радника, чиме је број припадника радничке класе у Области више него у двостручен. Током 1961. године пуштени су у производњу површински коп лигнита код Приштине. Током 1961. године пуштени „Кишница“, ткачница памука у Ђаковици, ткачница свиле у Призрену, фабрика тила у Гњилану и фабрика лепенки у Липљану.¹⁹ Наредне 1962. завршена је изградња термоелектране „Косово I“ у Обилићу код Приштине и започета је изградња термоелектране „Косово II“. Отворена је фабрика шећера у Пећи и фабрика суперфосфата у Косовској Митровици, а проширени су капацитети и предузећа „Мермер“ у Пећи.²⁰ Стопа раста у области је у периоду од 1957. до 1963. године у просеку износила 7,9% годишње. Бруто друштвени производ по становнику на Косову и Метохији је од 1957. до 1964. године порастао за 41,7%.²¹ У извештају Покрајинског комитета на Деветој покрајинској конференцији протеклом периоду.²² Убрзани развој привреде на Косову и Метохији није био могућ без помоћи са савезног нивоа, пошто су средства федерације учествовала са 71% у укупним привредним инвестицијама у основна средства на Косову и Метохији.²³

до данас, 4, 5; *Društveni plan privrednog razvoja Autonomne kosovsko-metohijske oblasti 1957–1961*, Priština, 1958, 15–21; *Privredni razvoj Kosova i Metohije*, prir. Časlav Očić, Milica Bisić, Rajko Bukvić, Beograd, 1991, 44; *VI обласна конференција Социјалистичког савеза радног народа Србије за Косово и Метохију*, Приштина, 1961, 21.

¹⁹ АК, Lidhja e Komunistëve të Kosovës, к. 568, Девета покрајинска конференција Косова и Метохије 1965, Развој привреде Косова и Метохије у периоду од 1947. до 1963. године са освртом на проблеме развоја од Осме обласне конференције СКС до данас, 4–7; *VI обласна конференција...*, 21–23.

²⁰ Миодраг Николић, *Косово и Метохија. Преглед друштвено-економског развика*, Београд, 1963, 24, 25; М. Гаталовић, *Косово и Метохија у државној политици Југославије 1958–1965*, 274; Игор Вукадиновић, „Југословенска социјална политика на Косову и Метохији (1945–1974)“, у *Социјална политика у Србији на раскришћу векова*, тематски зборник међународног значаја, ур. Владимир Илић, Београд, 2019, 240.

²¹ Ismet Gusja, *Prirodni izvori i privredni razvoj Kosova*, Priština, 1982, 15; И. Вукадиновић, „Југословенска социјална политика...“, 240; Миомир Гаталовић, „Утицај отварања националног питања у Југославији на креирање државне политике према Косову и Метохији 1964–1965“, *Istorija 20. veka*, XXXVI, br. 2, (2016), 123.

²² *Izveštaj Pokrajinskog komiteta o radu SKS na Kosovu i Metohiji od VIII oblasne do IX pokrajinske konferencije*, Priština 1965, 8–10.

²³ АЈ, 837, КПР, II–1/130, Титова посета Косову и Метохији, 21. III 1967, Проблеми привредног развоја Косова и Метохије у протеклом периоду, 6.

Иако је прва половина шездесетих година обележена високим стопама раста у целој Југославији, укључујући и Јужну Србију, почетно заостајање, делимична деиндустријализација након рата и релативно касно оснивање индустријских предузећа у Лесковцу, Врању и Пироту, рефлектовали су се на заостајање Јужне Србије у односу на суседне територије Македоније и Косова и Метохије, које су биле под посебном економском бригом југословенског партијског врха као „недовољно развијена подручја“.

Фабрика обуће „Коштана“ у Врању основана је 1958. године и у наредним годинама постала је значајан центар за производњу женске и спортске обуће. Изградњом хале и куповином машина за индустрију обуће „Први мај“ 1962. године и отварањем предioniце „Пиротекс“ 1964. године, дошло је до интензивнијег развоја индустрије у Пироту.²⁴ Друга половина шездесетих година обележена је успоном Електронске индустрије Ниш, Машинске индустрије Ниш, као и фабрике намештаја „Сима Погачаревић“, која је основана 1963. године у Врању.²⁵

На који начин се економска и демографска структура овог простора изменила у прве две послератне деценије указују и подаци о густини насељености, која је након Другог светског рата у Јужној Србији са 73,5 становника по квадратном километру била већа него на Косову и Метохији, где је износила 66,8 становника по квадратном километру. До почетка седамдесетих година, густина насељености на Косову и Метохији износила је 114,2 становника по квадратном километру, а у Јужној Србији је била 80,2 становника по квадратном километру. Док је Јужна Србија пролазила кроз демографску стагнацију, Косово и Метохија је бележила демографску експлозију и постала је најгушће насељен регион у Југославији и једина политичка јединица у земљи која је 1971. године премашила густину насељености од 100 становника по квадратном километру.²⁶

Табела 1. Демографска компарација Косова и Метохије и суседних пет округа Јужне Србије.

	Косово и Метохија	Нишавски, Пиротски, Топлички, Врањски и Јабланички округ
Површина (у км ²)	10.887	13.960
Број становника 1948.	727.820	1.026.141
Број становника 1953.	808.141	1.075.301
Број становника 1971.	1.243.693	1.120.197
Густина насељености 1948.	66,8 становника по км ²	73,5 становника по км ²
Густина насељености 1953.	74,8 становника по км ²	77 становника по км ²
Густина насељености 1971.	114,2 становника по км ²	80,2 становника по км ²

²⁴ *Пиротска привреда 1956–1976*, Пирот, 1976.

²⁵ „Industrijsko nasleđe”, *Investnis*, <https://investnis.rs/srlat/zasto-nis/kvalitet-zivota/industrijsko-nasledje/> (Pristupljeno: 29. 07. 2022)

²⁶ И. Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохије у Србији*, 472.

Док су комунистички функционери инситуирали на тези о „економском заостајању Косова и Метохије“, милионске дотације Србије и Југославије све већем броју супротних привреду започете 1957. године, испољавале су се у партијским седницама посвећеним овој теми. Секретаријат за финансије СР Србије је 1967. године сачинио материјал под називом „Приходи општина у СР покрајини Косову и Метохији током 1967. године у просеку добиле 171 динар по становнику, док је већина срезова у ужој Србији остваривала ниже приходе од тога. Поређења ради, срез Ниш је те године добио 157 динара по становнику, а срез Лесковац 145 динара.²⁷ Према истом документу, планирано је да током 1968. године општине на Косову и Метохији у просеку добију 191 динар по становнику, срез Ниш 167, а срез Лесковац 165 динара.²⁸ Остали срезови Јужне Србије били су у још неповољнијем положају од Ниша и Лесковца.²⁹

Према подацима Републичког завода за статистику из Београда, непољопривредни становници Косова су 1968. године имали већа примања него незнатно су заостајали за југословенским просеком.³⁰ Пољопривредна домаћинства Црној Гори, Македонији и Босни и Херцеговини. До краја шездесетих година, просечна површина једног стана је, после Словеније, била највећа на Косову. Члан једног непољопривредног домаћинства на Косову је у просеку дневно уносио 2.544 калорије, што је било изнад југословенског просека. Становник Косова је у просеку јео више беланчевина и више воћа и поврћа од југословенског просека, док је уносио мање меса и млека.³¹

Повлашћени статус Косова и Метохије био је изражен на просветном плану. Док су на Косову и Метохији шездесетих година четири града имала високообразовне установе, у Јужној Србији једина таква установа изван Ниша била је Виша техничка текстилна школа у Лесковцу, отворена 1959. године.³² Исте године, у Пећи је отворена Виша економско-пословна школа. Лесковац је своју прву вишу економску школу добио 1976. године, када је отворена Виша школа за образовање радника трговинске и угоститељске струке.³³ Врање и Пирот током

²⁷ АЈ, 130, СИВ, ф. 685, 1967, Допис Савезног секретаријата за финансије секретару Савезног извршног већа, 29. 1. 1969.

²⁸ Током 1967. године извршено је укидање срезова у Србији, тако да се статистички подаци за 1968. годину односе на територије укинутих срезова.

²⁹ АЈ, 130, СИВ, ф. 685, 1967, Допис Савезног секретаријата за финансије секретару Савезног извршног већа, 29. 1. 1969.

³⁰ *Društveno-ekonomski razvoj Socijalističke Republike Srbije (1950–1971)*, Beograd, 1972, 194; *Materijalni i društveni razvoj SR Bosne i Hercegovine: 1947–1972*, Sarajevo 1973, 260–261.

³¹ Исто.

³² Игор Вукадиновић, „Економски и културни преображај аутономије Косова и Метохије (1957–1965)“, *Баштина*, св. 54 (2021), 340.

³³ Виша економска школа у Лесковцу отворена је 1987. године.

шездесетих година нису имали привилегију да се у њима отворе високошколске установе као што је учињено у Пећи, Призрену и Косовској Митровици.

Постављање Централне Србије у подређен положај према остатку земље огледало се и у политици по питању авиосаобраћаја. У међуратном периоду изграђен је цивилни аеродром у Нишу, који је представљао једно од чворишта ваздушног саобраћаја Краљевине Југославије. Комунистичка власт је након рата затворила овај аеродром, а његову инфраструктуру преоријентисала у војне сврхе. Иако је Ниш, као највећи град тог дела земље, који се налазио на средини пута између Београда и Скопља, представљао логично решење за изградњу цивилног аеродрома, власт је одлучила да уместо обнављања аеродрома у Нишу, направи цивилни аеродром у Приштини, што је учињено 1965. године.³⁴

Републички завод за статистику је 1981. објавио податке о недовољно развијеним подручјима на простору Ужје Србије, који су показали да 51 општина и град Ужје Србије спада у недовољно неразвијена подручја, док 47 општина и градова нису спадали у ову катагерорију.³⁵ Иако се Ужја Србија изван Града Београда по економским карактеристикама уклапала у недовољно развијено подручје СФРЈ, овакав статус јој није био званично признат, због чега се нашла у додатно неравноправном положају. Руководство Србије је почетком 80-их година затражило да Ужја Србија престане да финансира „неразвијене“ републике и Косово, пошто је по економским параметрима постала сличнија неразвијеним него развијеним деловима Југославије. Ови захтеви су одбачени од стране представника осталих република тако да су становници Ужје Србије, уместо примања савезне помоћи, били приморани да уплаћују финансијске дотације за бржи економски развој Косова, Македоније, Црне Горе и Херцеговине.³⁶

Јужноморавски статистички регион, сачињен од Јабланичког и Пчињског управног округа, био је једини статистички регион у Србији, у којем су све општине и градови по економским карактеристикама спадали у недовољно развијена подручја – Лесковац, Лебане, Медвеђа, Бојник, Власотинце, Црна Трава, Владичин Хан, Сурдулица, Врање, Прешево, Бујановац, Трговиште и Босилеград. Осим Пчињског и Јабланичког округа, Топлички округ који се налазио у Нишком региону био је трећи управни округ у Србији у којем су све општине биле недовољно неразвијене – Куршумлија, Блаце, Прокупље и Житорађа. У Пиротском округу једино је Град Пирот био изван ове категорије. Укупно су 23 општине и града Јужне Србије, односно све општине и градови осим Ниша, Пирота, Алексинца, Сврљига и Дољевца, спадале у категорију економски недовољно развијених подручја.³⁷

Јужноморавски регион био је подручје Србије са најнижим нивоом привредног развоја, најмањим степеном запослености у друштвеном сектору и најмањим

³⁴ И. Вукадиновић, Аутономија Косова..., 471.

³⁵ Veronika Vujošević, *Sistem gradova i regionalni razvoj Srbije*, Beograd, 1989, 56.

³⁶ Петар Ристановић, *Косовско питање*, Београд, 2019, 394–396; И. Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохије у Србији (1945–1969)*, 624–641.

³⁷ V. Vujošević, *Sistem gradova i regionalni razvoj Srbije*, 56.

обимом инвестиционих средстава.³⁸ Међутим, уместо примања савезне и републичке помоћи, Јужноморавски регион је био приморан да кроз систем Фонда федерације упућује новац за инвестиције у покрајину Косово и републике Црну Гору, Македонију и Босну и Херцеговину.

У периоду од 1945. до 1971. године извршена је коренита економска и демографска трансформација јужног дела Србије. Источни део ове територије, са центрима у Нишу, Лесковцу, Врању и Пироту, изгубио је индустријски статус који је имао у Краљевини Србији и Краљевини Југославији и нашао се на периферији југословенске социјалистичке привреде. Насупрот томе, простор Косова и Метохије је захваљујући формирању територијалне аутономије, од стране власти третиран као засебна политичка и економска оперативна јединица, што му је омогућило повлашћен економски статус у државној привреди. Одлука југословенског комунистичког врха да се политика помоћи заосталим крајевима не спроводи на нивоу срезова или округа, већ на нивоу република и аутономних јединица, додатно је оснажила економски положај Аутономне косовско-метохијске области, која је у целини третирана као „заостало подручје“. Са друге стране, сиромашни срезови Јужне Србије нису били третиран на такав начин, него су кроз различите механизме били приморани да финансирају развој три југословенске републике и Косова и Метохије. Таква економска политика јасно се одразила на пољу демографије. Иако је Јужна Србија у међурантом и првом послератном периоду имала 40% више становника од Косова и Метохије, након две и по деценије комунистичке економске и социјалне политике, Косово и Метохија је до 1971. године престигла Јужну Србију по броју становника, и уједно постала најгушће насељена политичка јединица у Југославији.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Литература:

- VI обласна конференција Социјалистичког савеза радног народа Србије за Косово и Метохију, Приштина, 1961
- Veronika Vujošević, *Sistem gradova i regionalni razvoj Srbije*, Beograd, 1989.
- Вукадиновић, Игор. *Аутономија Косова и Метохије у Србији (1945–1969)*, Београд, 2021.
- Вукадиновић, Игор. „Економски и просветни преображај аутономије Косова и Метохије (1958–1965)“, *Баштина*, св. 54 (2021), 327–354.
- Вукадиновић, Игор, „Југословенска социјална политика на Косову и Метохији (1945–1974)“, у *Социјална политика у Србији на раскршћу векова*, тематски зборник међународног значаја, ур. Владимир Илић, Београд, 2019, 235–245

³⁸ Исто, 99.

Гаталовић, Миомир. *Косово и Метохија у државној политици Југославије 1958–1965*, Београд, 2016.

Гаталовић, Миомир. „Утицај отварања националног питања у Југославији на креирање државне политике према Косову и Метохији 1964–1965“, *Историја 20. века*, XXXVI, бр. 2, (2016), 117–136.

Goxha, Venera. „Development and Changes in the Industrial Zone in Prizren“, u *2nd International Conference on Architecture and Urban Design*, Tirana, 2014. <http://dspace.epoka.edu.al/bitstream/handle/1/876/201.pdf?sequence=1> (Pristupljeno: 24. 07. 2022)

Гусја, Исмет. *Природни извори и привредни развој Косова*, Приштина, 1982

Дефинитивни резултати пописа становништва: од 31 јануара 1921 год., Београд, 1932.

Друштвени план привредног развоја Аутономне косовско-метохијске области 1957–1961, Приштина, 1958.

Друштвено-економски развој Социјалистичке Републике Србије (1950–1971), Београд, 1972.

Закон о петогодишњем плану развјетка народне привреде Србије 1947–1951, Београд, 1947.

Пић, Зоран. „Потенцијали развоја индустријског туризма у Лесковцу граду текстила – ’srpskom Manchesteru’“, *Текстилна индустрија*, бр. 1 (2019), 51–57.

Извештај Pokrajinskog комитета о раду SKS на Косову и Метохији од VIII обласне до IX pokrajinske конференције, Приштина 1965.

Коначни резултати пописа становништва од 15 марта 1948 године. Књ. 9, Становништво по народности, Београд, 1955.

Лекић, Богдан. *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*. Београд, 2002.

Маловић, Гојко. „Установе аграрне реформе Краљевине Југославије 1919–1941“, *Архив*, бр. 1-2 (2006), 9–20.

Материјални и друштвени развој SR Bosne i Hercegovine: 1947-1972, Сарајево, 1973.

Никוליћ, Миодраг. *Приштина: Град heroј*, Београд, 1980.

Николић, Миодраг. *Косово и Метохија. Преглед друштвено-економског развјетка*, Београд, 1963.

Обрадовић, Милован. *Аграрна реформа и колонизација на Косову 1919–1941*, Приштина 1981.

Пиротска привреда 1956–1976, Пирот, 1976.

Привредни развој Косова и Метохије, прир. Ђаслав Осић, Милица Бишић, Рајко Буковић, Београд, 1991.

Присутно становништво по вероисповести и матерњем језику по попису од 31. марта 1931, Београд, 1945.

Рајовић, Радошћин. *Аутономија Косова*, Београд, 1985.

Ристановић, Петар. *Косовско питање*, Београд, 2019.

Стојановић, Ненад. „Лесковац – регионални центар“, *Лесковачки зборник*, бр. 44 (2004), 313–328.

Sutroi, Veton, *Fadil Hoxha në veten e pare (me shënime dhe parathënie të Veton Sutroi)*, Prishtinë, 2010.

Хаџи-Јованчић, Перица. *Европеизација српског Манчестера 1918–1941*. Београд, 2010

Цветковић, Јовица. „Јужна Србија и Лесковац на историјској периферији: један социо-економски поглед“, *Теме*, XXXVII, бр. 1 (2013), 441–457.

Summary

Igor VUKADINOVIĆ ECONOMIC AND DEMOGRAPHIC COMPARISON OF KOSOVO AND METOHİJA AND SOUTHERN SERBIA UNDER COMMUNIST RULE, 1945–1971

From 1945 to 1971, the southern part of Serbia experienced a radical economic and demographic transformation. The south-eastern region of Serbia, with centers in Niš, Leskovac, Vranje, and Pirot, lost its industrial prominence and found itself on the outskirts of the Yugoslav socialist economy. On the other hand, the region of Kosovo and Metohija was treated by the authorities as a distinct political operational unit, giving it the opportunity to enjoy a favorable position in the state economy. The Communist party leadership's decision to apply the policy of aiding backward regions at the level of republics and autonomous units rather than counties or districts furthered the Autonomous Kosovo-Metohija region's economic condition, which was classified as a whole as a "backward region." On the other hand, the underdeveloped areas of Southern Serbia were not treated in the same manner and were instead required to contribute financially to the growth of the three Yugoslav republics as well as Kosovo and Metohija. This economic policy was clearly reflected in demography. Although Southern Serbia had 40% more inhabitants than Kosovo and Metohija during the interwar and first postwar periods, after two and a half decades of communist economic and social policy, Kosovo and Metohija surpassed Southern Serbia in terms of population in the 1971 census, becoming the most densely populated political unit in Yugoslavia at the same time.